

ENRIC SENABRE

La pandèmia com a revulsiu

La història semblava haver-se reescrit, 2020 havia de ser l'any de la recuperació econòmica, de l'embranchada definitiva en el camí del creixement econòmic mundial, la confirmació que la història tornava a transitar camins de progrés i felicitat, del progrés i la felicitat que el sistema neoliberal entén, un progrés instrumental científicotècnic que genera riquesa en el sentit d'una piràmide en la qual se'n beneficien uns pocs a costa de la majoria.

Però la pandèmia ha alterat el sentit del temps històric i la seua interpretació. Com Voltaire davant del terratrèmol de Lisboa, hem tornat a dubtar del camí gloriós d'una història que es contava en sentit ascendent, perquè hem viscut un succés extraordinari, una mena de fissura en el temps històric que ens obliga a reinterpretar el passat i dibuixar un present alternatiu. En tractar-se d'un esdeveniment global, d'impacte directe sobre la ciutadania i amb repercussions econòmiques, socials i científicotecnològiques, a més de sanitàries, ha produït una esclatxa en l'autoconcepte que el sistema imperant tenia de si mateix. Aquesta pandèmia ha esquinçat les seguretats, ha posat en dubte l'èxit que justificava el camí triomfal d'un model que es justifica a si mateix i ens ha instal·lat en un món insegur i imprevisible, obert i fal·lible.

Enric Senabre Carbonell (Alcoi, 1964) és professor de filosofia i ètica a l'IES Ramon Llull de València, i divulgador de la filosofia a través de diferents obres, tant d'assaig com de ficció. El seu darrer llibre és *Generació C. Conviure amb la pandèmia* (Bromera, 2020). És autor així mateix, entre altres, de *Política per a joves inquiets* (2011) i de novel·les com *El viatge d'Atena*, *L'infinít a les teues mans* i *L'infinít no s'acaba mai*

Si el segle XXI es va iniciar amb l'atemptat de les Torres Bessones i va imposar mesures més restrictives en matèria de llibertats individuals mentre augmentava el control per garantir l'èxit econòmic en un context més segur, la pandèmia de la covid-19 marcarà un rumb alternatiu en aquesta suposada senda de progrés tècnic. La crisi econòmica del 2008 va servir de coartada per justificar la lògica econòmica imparabile, des de l'aplicació exacta de la doctrina del xoc que Naomi Klein va dibuixar, va procedir, una vegada superada la crisi, a mesures dràstiques d'augment del benefici empresarial, de reducció de les rendes salarials, de generació d'un excés de força de treball i a una redistribució desigual dels recursos econòmics. Aquestes receptes es presentaven com la fórmula imprescindible per caminar per la senda de progrés que semblava l'única transitable.

La visió inevitable d'un procés de progrés econòmic i històric imparabile i incontestable se'ns ha presentat com una espècie de normalitat acrítica inserida no sols en la concepció històrica sinó també en la natura humana mateixa. Aquesta visió, fomentada pel mateix subsistema econòmic neoliberal ha imposat una espècie de «teologia política» (Villacañas, 2020: 96) sagrada, màgica i inevitable mitjançant la qual els processos de subjectivació universals s'han estès de manera individual sense necessitat d'utilitzar la força ni la repressió. Aquesta teologia ha elevat a categoria política una dimensió coactiva que identifica el principi de llibertat amb el desig imposat. Genera un poder mundial invisible però ben efectiu, que és obeït de manera lliure i natural, sense coaccions aparents (Villacañas, 2020: 153) ni instruments de repressió visibles. Mercè a aquests dispositius de gestió de les aspiracions humanes, ens hem cregut que el model neoliberal imperant aconsegueix un cert ordre natural de les coses, un camí històric inevitable, una espècie d'esperit absolut hegelian en el camí del qual l'alternativa és impossible en la mesura que aquesta estructuració respon a una mena de naturalesa humana individualista i a un ordre econòmic natural de les coses.

Però, ves per on, un virus microscòpic, un ésser natural i imprevisible, ha col·lapsat el sistema econòmic i ha parat en sec el procés de progrés històric imparabile en el qual estava immers el neoliberalisme triomfant. Com el terratrèmol de Lisboa, aquesta pandèmia ens ha recordat la fragilitat humana, el caràcter imprevisible del transcurs històric i, sobretot, l'artificiositat d'un futur dibuixat des dels despatsos dels poderosos. El que era impossible s'ha fet real i la irreversibilitat del creixement sense fre s'ha revertit, l'impossible s'ha fet possible i hem vist que el rei estava nu, que tot era un joc d'espills que, com els trucs dels mags, ens feia creure que el seu poder era absolut i imparabile. La pandèmia ha jugat el paper «d'estat d'excepció», d'instant de perill que pot trencar el conformisme i convertir-se en

una interpretació alternativa de la tradició en el sentit que Walter Benjamin afirmà a la tesi VIII de *Sobre el concepte d'història*. Aquesta esletxa en el temps històric ens ha proporcionat el motiu per tal de repensar el passat, d'apropiar-nos-el com un record que es projecta sobre el futur, la covid-19 ha actuat com un instant de perill que ens ha permès arrancar la tradició del conformisme que l'havia posseïda i la feia parlar en un sentit preconcebut. Ara podem llegir l'antiga normalitat com el que és, com un model social i econòmic injust i opressor, com un estat de coses que espolia la natura, explota els éssers humans i els sotmet a un ordre polític corrupte i controlat pels administradors de la riquesa. La normalitat prepandèmica no tenia res d'idíl·lica i aquells que demanen la tornada a aquella normalitat acrítica obliden que hem après que el futur no està escrit, que una altra normalitat és possible, que una normalitat alternativa pot construir-se des d'una visió de la història que pot apropiari-se del passat i omplir-lo d'un contingut humanitari i esperançador.

Les crisi són moments especials, rases en el temps històric que ens obliguen a pensar, a repensar, són una oportunitat de reduir la irracionalitat que s'apropia del transcurs històric, un moment especial per tal de trobar un camí que redueca l'absurditat que massa freqüentment marca el pas de la història (Habermas, 1975: 122). Perquè, encara que la història no tinga sentit, que no tinga un camí marcat a l'estil hegel·lià, de manera immanent i totalment racional, no és menys cert que tenim la responsabilitat col·lectiva i individual de restringir l'absurd i la irracionalitat, la violència i el patiment entre nosaltres. La història ens interroga contínuament, i més encara en moments especials, en estats d'excepció i crisi, i ens demana reduir aquesta absurditat. La història és creació, per això cal triar i jutjar, i sempre som responsables d'aquesta tria, aquesta és una idea inserida en la història del pensament occidental i que es veu expressada en moments d'excepció a través dels quals es projecta en un futur carregat de sentit. Són imperatius d'un humanisme, no d'una racionalitat tècnica de fins, sinó d'alguna exigència més enllà d'aquests imperatius instrumentals que es volen presentar com a únics i inevitables. Només des d'una racionalitat instrumental es pot entendre el progrés com un procés acumulatiu i tancat, com un progrés inevitable en la marxa de l'acumulació capitalista de beneficis, per això hem d'abandonar les il·lusions d'immortalitat i transcendència i apegar-nos a una història que allibere la nostra imaginació creadora i el nostre imaginari social creador (Castoriadis, 1998b: 74), que ens instal·le en la inseguretat i la fragilitat dels que saben que res està tancat, que no existeix un final idíl·lic alliberador, però tampoc un infern predestinat dins de la lògica històrica.

Perquè la manera d'explicar la història en termes objectius, en termes historicistes inevitables, com a referents d'una exterioritat sense fissures (Cruz, 1991:

27), s'ha vist desbordada per aquest temps d'excepció que hem viscut i no acabem de saber gestionar. Si adoptem una visió històrica determinista, tancada i escrita prèviament, fem el joc a l'estat de coses, a la normalitat que justifica les catàstrofes històriques, les naturals i les provocades, com danys col·laterals, com efectes inevitables d'una història vencedora que sacrifica els seus peons sense un bri d'humanitat. Aquesta visió de la història és la que va posar en dubte Voltaire després del terratrèmol de Lisboa, la que va entrar en crisi després de l'Holocaust i que la teoria crítica va qüestionar de manera inapel·lable. Haurem d'aprendre aquestes lliçons i assumir que la història és construcció, del passat i el present, que és una construcció que es projecta avant i arrere, i que dissenya des de la nostra actuació, un estat de coses. Per això la història és efecte i responsabilitat alhora, la història no tolera el participi, és projecció cap al futur. Però cap a quin futur?

En aquest context, les propostes de canvi modelades des d'una concepció utòpica de caire hegel·lià o marxista estan condemnades al fracàs, perquè participen de la mateixa concepció tancada i objectiva d'una història en marxa militar cap al futur. Si alguna cosa ens ensenyen Les tesi *Sobre el concepte de història* de Benjamin és el caràcter opressiu de determinades propostes utòpiques ancorades en un materialisme històric que concep el temps de manera homogènia i buida. En canvi, la tradició dels oprimits ens mostra que vivim en un «estat d'excepció» continu, del qual només ens pot traure un nou «estat d'excepció» que ens sacsege les consciències i ens faça mirar la història des del seu caràcter únic i incert. L'antiga normalitat era aquell estat d'excepció en el qual es justificaven els horrors i les desigualtats socials com un dany col·lateral inevitable, però nosaltres hem après d'aquesta situació i ara sabem que necessitem projectar el sentit utòpic sobre un futur que ja no està buit, sinó basat en l'eliminació del patiment humà (Sevilla, 2000: 267) com a projecte irrenunciable. La teoria crítica ens ha mostrat els errors de les utopies tancades i prepotents, que justifiquen la mort i l'horror, però ara sabem que podem planejar estratègies utòpiques per aconseguir els tres ideals de la raó que coincideixen amb els interessos de la humanitat sense caure en el seu sacrifici, sense caure en la renúncia. Però per aconseguir-ho haurem d'evitar la temptació sistèmica, no podem caure en una visió de la història morta i tancada, tampoc podem incórrer en una descripció positiva de la utopia, només des de la negació del patiment humà, fins i tot en les formes més íntimes de reflexió, com va dir Adorno (Sevilla, 2000: 267), podem plantejar un projecte de futur que projecte una normalitat alternativa, respectuosa amb el medi ambient i amb els drets de les persones, que reivindicque la vida per damunt de la mort i el sacrifici, que reinicie un projecte que ve de lluny, però que necessita un reviscolament adient als temps històrics que vivim.

Aquest no pot ser altre que el d'una «nova il·lustració» (J. Muñoz, 2013: 13), un projecte emancipador renovat tot i que inspirat en els ideals il·lustrats d'alliberament, igualtat i col·laboració, un projecte utòpic arrelat en una interpretació de la història com un fet viu que ens constitueix, que dona sentit a l'actuació i permet obrir una normalitat alternativa de la qual no queden fora els oprimits ni els desplaçats, un projecte que mantinga viu el sentit emancipador i humanitari. I aquest projecte no pot fer-se si no és des d'una concepció de la filosofia com a activitat crítica i totalitzadora, generadora d'autoconsciència social crítica en un món esquinçat (J. Muñoz, 2013: 20) que camina cap al suïcidi de l'espècie en què un ramat de zombis deambula per un femer de residus químics, farmacèutics i radioactius.

Aquesta nova Il·lustració no pot fer-se sense exercitar el pensament crític, i això significa saber, pensar i conèixer des de l'experimentació i la crítica. Atrevir-se a pensar, la divisa il·lustrada ha esdevingut un atrevir-se a pensar críticament, a valorar, a imaginar: «Que implica bona informació i capacitat per avaluar críticament la informació a la disposició de la ciutadania» (G. Muñoz, 2020: 57).

I quan ens posem a pensar críticament no podem acceptar passivament una normalitat que estava morta abans de la pandèmia i que, ara, alguns semblen enyorar més per conveniència que per convicció. La pandèmia ha representat un moment especial des del qual repensar el present i projectar el futur, i no podem deixar passar el moment especial que ens ha tocat viure per tal de plantejar una altra normalitat.

Pensar críticament significa no acceptar un model econòmic individualista i egoista i plantejar una alternativa econòmica més social i col·laborativa basada en la comunitat i la cura, significa qüestionar el creixement desmesurat i irresponsable i substituir-lo per un model de decreixement que tinga en compte factors com la sostenibilitat ambiental, la protecció de la vida i el respecte als drets humans. En resum, posar l'economia al servei de les persones i no a l'inrevés com passa al model neoliberal imperant. Pensar críticament significa també interrogar-se per la globalització desigual que s'ha imposat de manera mundial i atrevir-se a proposar un globalització alternativa, que mundialitze els drets de les persones treballadores, unifiqui els seus drets i els permeta la lliure circulació de la mateixa manera que ho fa amb les mercaderies. Una normalitat més crítica no acceptarà l'espoli del medi ambient i el moderarà amb mesures correctores de la contaminació, utilització d'energies verdes i consum de productes de proximitat. El pensament crític canviarà la relació dels éssers humans amb la natura i la convertiran en una convivència simbiòtica de natura i cultura. Una visió crítica de la cultura i la ciència ens farà més humils i respectuosos amb el saber fonamentat i rigorós,

però no el santificarà de manera acrítica ni el negarà amb la prepotència que dona la ignorància. L'entorn digital en què vivim haurà de ser més democràtic i transparent i aportar les eines comunicatives i socials que ens permetran enfortir la convivència. Una consciència crítica haurà de construir un poder més democràtic i popular, una manera de conviure transparent i harmoniosa.

Potser aquesta normalitat alternativa no està escrita en la concepció històrica del progrés imperant, però ara sabem que la història està tan oberta com el futur i que podem proposar un model utòpic de convivència que evite el patiment humà i millore la convivència. És qüestió d'estirar-hi tots i totes. ☺

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BENJAMIN, W. (2019): *Sobre el concepte d'història*, Barcelona, Flâneur.
- CASTORIADIS, C. (1998a): *Los dominios del hombre. Las encrucijadas del laberinto*, Barcelona, Gedisa.
- (1998b): *El ascenso de la insignificancia*, Madrid, Cátedra.
- CRUZ, M. (1991): *Filosofía de la historia*, Barcelona, Paidós.
- HABERMAS, J. (1975): *Perfiles filosófico-políticos*, Madrid, Taurus.
- LÖWY, M. (2020): *Walter Benjamin. Avis d'incendi*, Barcelona, Flâneur.
- MUÑOZ, G. (2020): *Elogi del pensament crític*, València, Afers.
- MUÑOZ, J. (2013): *Filosofía y resistencia. Intervenciones*, Madrid, Biblioteca Nueva.
- SENABRE, E. (2020): *Generació C*, València, Bromera.
- SEVILLA, S. (2000): *Crítica, historia y política*, Madrid, Cátedra.
- (2019): «El lenguaje de la memoria. Una reflexión desde la primera posguerra española» dins *Pasajes. Revista de pensamiento contemporáneo*, 56, pp. 26-40.
- VILLACAÑAS, J. L. (2020): *Neoliberalismo como teología política*, Madrid, Ned Ediciones.
- VOLTAIRE (1756): Poème sur le désastre de Lisbonne, en línia, en Wiki-source. San Francisco: <Wikimedia Foundation, septiembre de 2007. En: <http://fr.wikisource.org/wiki/Po%C3%A8me_sur_la_Loi_naturelle> (consulta: desembre de 2020).